

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

**İdris Şengül. *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri.*
Ankara: Otto, 2019, 310 sayfa.**

Mustafa ERGİN*

Kur'an-ı Kerim'in genel mesajını ve içerdiği konuları anlamaya yönelik telif faaliyetleri tarihinin hicri 1. asrın sonları ile 2. asrın başlarından başlayarak günümüze kadar uzandığı söylenebilir. Bu çalışmalardan bazıları Kur'an'ın tamamını ele alan klasik tefsir formatındaki -tahlili- eserler, bazıları ise Kur'an muhtevasında bulunan bazı konuları derinlemesine inceleyen -konulu- çalışmalardır. Konulu çalışmalar doğal olarak Kur'an'da kendisine çokça değinilen meselelere üzerinde yoğunlaşmıştır. Hâl böyle olunca Kur'an muhtevasında ciddi bir yer teşkil eden kıssalar da bu türden konulu çalışmaların gözde başlıklarından birini teşkil etmiştir. Genel olarak Kur'an kıssaları üzerine yapılan çalışmalar yeknesak bir görüntü arz etmez. Bazı araştırmalar kıssaları tümel, problematik ve metodolojik olarak incelerken, bazıları tikel kıssa anlatılarındaki muhteva üzerine yoğunlaşır. Bu bağlamda Türkiye'de de -birinci kısım olarak belirttiğimiz- Kur'an kıssalarını farklı yönleri itibarıyla metodolojik olarak inceleyen araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de İdris Şengül'ün *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri* isimli eseridir. Kullandığı dil ve metodoloji açısından hem ilahiyat fakültelerindeki öğrencilere hem de bu konuya ilgi duyan geniş halk kesimine ulaşmayı hedeflediği anlaşılan çalışmada yazar, Kur'an'ın temel prensiplerinden ayrılmadan Kur'an kıssalarını metodolojisi, edebî yönü ve gayeleri itibarıyla inceleyerek, bir üslup yöntemi olarak gördüğü kıssaların Kur'an bütünlüğü içerisindeki yerini ve ilahi mesaja ait muhtevayı yansıtmada bu üslubun önemini göstermeyi amaçlamaktadır (s. 24-5).

Çalışmanın içeriğine geçmeden önce bu kitabın oluşum sürecine değinilmelidir. Bu eser Şengül'ün de önsöz kısmında ifade ettiği üzere kendisinin 1990 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı "Kur'an'ın Temel Prensipleri Işığında Kıssaların Tahlil ve Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezinin yenilenmiş baskısıdır (s. 20). İlk olarak *Kur'an Kıssaları Üzerine* ismiyle 1994 yılında basılan bu eser,¹ bazı değişiklik ve ilavelerle bu hâlini alarak 2019 yılında *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri* ismiyle yeniden basılmıştır.²

* Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, mustafa.ergin@kilis.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-5674-1439

1 İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, İzmir: Işık Yayınevi, 1994.

2 Yazar, bu kitabın akademik bir çalışma olması gerekçe göstererek yenilenmiş baskıda onun orijinalliğini bozacak boyutta bir değişikliğe gitmekten özellikle kaçındığını eserin önsözünde belirtir (s. 20). Ayrıca yazarın büyük olasılıkla tezinden müllhem olarak hazırladığı "Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri" isimli bir makalesi vardır (*Diyanet İlmî Dergi*, 1996, XXXII, sy. 4, s. 63-91).

Giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşan bu çalışmanın Giriş bölümünde araştırmanın önemi, gayesi ve metodu zikredildikten sonra asıl konuya zemin oluşturacağı düşünülen varlık, insan, peygamberliğin hikmeti ve Kur'an'ın mahiyeti gibi bazı temel meseleler kısaca ele alınır (s. 23-50). "Kıssalar Hakkında Genel ve Metodik Bilgiler" başlıklı Birinci Bölüm'de kıssa ve onunla yakın anlam ifade eden kelimelerin dilsel tahlili, kıssa türünün tarihi ve önemi, Kur'an'daki kıssa türleri, Kur'an kıssalarının tarihî değeri, gerçekliği ve kaynağı gibi meseleler incelenir (s. 51-172). "Kur'an Kıssalarında Edebî Yön" başlıklı İkinci Bölüm'de kıssalar, Arap Dili ve Edebiyatı ile ilişkili yönleri ve kullandığı üslup ve yöntem açısından tanıtılır (s. 173-244). "Kıssalardaki Gayeler" isimli Üçüncü Bölüm'de ise kıssaların gerçekleştirilmeyi hedeflediği gayeler asıl ve tali olmak üzere iki kısımda tartışılır (s. 245-92).

Araştırmanın literatürdeki yerini tespit etmek, mahiyetinin doğru şekilde belirlenmesi açısından önemlidir. Öncelikle başlıktan yola çıkıldığından eserin temel probleminin ve üzerine yoğunlaştığı meselenin, Kur'an kıssalarının tarihen sabit ve hakiki olaylar olup olmadığının sorgulanması ve kıssaların hakiki ya da temsili anlatılar olduğunu düşünenlerin görüş ve argümanları gibi mevzular olduğu düşünülebilir. Ancak kitap incelendiğinde, başlığın çağrıştırdığı meselelerin sadece ilk bölümde 30 küsur sayfada işlendiği görülür (s. 97-130). Bu bağlamda başlığın hareketle eserin kıssaların ontolojik ve epistemolojik mahiyetlerini tartışan problematik bir çalışma olduğunu düşünmek yanıltıcı olacaktır. Dolayısıyla eserin kıssaların Kur'an bütünlüğü içerisindeki yerini, Kur'an mesajlarını aktarmadaki işlevini ele alan ve genel anlamda kıssaların tahlil ve değerlendirmesini yapan eserler içerisinde değerlendirilmesi gereklidir. Bu anlamda 1994 baskısının *Kur'an Kıssaları Üzerine* şeklindeki başlığı -yenilenmiş baskıda bazı ilave ve değişikliklere gidilse de-³ eserin muhtevasını yansıtmaya açısından daha isabetlidir.

Araştırmanın niteliğini belirleyen önemli kriterlerden bir diğeri, asli ve tali kaynak kullanımınıdır. Şengül'ün kullandığı kaynaklar bazı açılardan tartışmaya açıktır. Yazar tarafından araştırmanın asıl kaynağı Kur'an olarak ifade edilir (s. 24-5). Yazarın bu ifadesi eserde güçlü bir şekilde karşılık bulmuştur. Zira eserin dipnotlarında âyetlerin büyük bir yekûn teşkil ettiği görülür. Bununla birlikte Kur'an'ın anlaşılmasını konu edinen bir çalışmada -Kur'an dışındaki- asıl kaynakların klasik dönem tefsirleri olması beklenir. Fakat yazar, "gerek konunun mahiyeti icabı gerekse böyle bir perspektif içinde Kur'an kıssalarının yorum ve değerlendirilmesinin henüz yeni olması sebebiyle kaynak olarak Kur'an'dan sonra klasik tefsirlerden ziyade bu hususta İslam aleminde yazılan makale, tez ve muhtelif eserler ön planda tutulmuştur" (s. 25) diyerek asıl kaynaklarını beklenenden farklı vaatmiştir. Biraz kapalı ve tartışmaya açık olan bu kanaatin sebebinin, çalışmadan güdülen gayenin kıssaların tefsirlerini yapmaktan ziyade genel anlamda tahlil ve değerlendirme yoluyla kıssalardan genel Kur'an bütünlüğüne uygun mesajların çıkarılması olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple kitapta Arap dünyasında kıssaların yorumu ve mesajı üzerine

3 Yeni baskıdaki yapılan ilave ve değişiklikler için bk. s. 20.

yapılan kitap ve tez çalışmaları yoğun olarak kullanılmıştır. Asıl kaynakların yanında klasik ve modern tefsirler, tefsir usulü, tarih, belagat ve eğitim gibi ikinci derece olarak nitelenen kaynaklardan da istifade edilmiştir. Bu anlamda asıl ve tali kaynaklarıyla çalışma geniş bir kaynakçaya sahiptir.

Araştırma muhteva olarak tartışmaya açık bazı fikirler içerir. Yazarın Kur'an'ın nâzil olduğu dönemde vuku bulan olayları kıssalar bağlamında değerlendirmesi bunlardan biridir. Bu görüşe göre evrensel olan Kur'an'ın muhataplarına kıssalar vasıtasıyla vermek istediği mesajların benzerleri asr-ı saadet döneminde vuku bulan olaylarda da mevcuttur. Dolayısıyla nüzul dönemi sonrası Müslümanları için diğer kıssalar ile nüzul dönemi olayları arasında ibret açısından herhangi bir fark bulunmadığından Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen olaylar da Kur'an kıssaları bağlamında değerlendirilebilir (s. 41, 59, 80). Bu görüşe göre sahâbe ve nüzul dönemi sonrası Müslümanları, muhatap oldukları vahiy muhtevaları açısından farklılaşacaktır. Zira sahâbenin içerisinde bulunduğu anlatıların nüzul döneminde onlar için bir kıssa niteliği taşımadığı aşikârdır. Dolayısıyla bu noktada tasnif zorunluluğuna düşmeden nüzul dönemi olaylarının tabiatı icabı ders ve ibretler taşıyan anlatılar olduğunu teslim etmekle birlikte kıssa olmadıklarını söylemek daha sağlıklı bir yol gibi olacaktır.

Araştırmanın üzerine bina edildiği temel görüşlerden biri, kıssaların tarihte yaşanmış ve hakikat ifade eden olaylar oldukları fikridir. Bu görüşü savunan ve bu noktada geniş açıklama ve delillendirmelere giden yazarın (s. 51, 56-7, 97-8, 101, 103-36) karşıt görüşleri daha etraflı tartışması beklenirdi. Çoğunlukla bu fikirleri özetle aktaran müellif, onların kullandıkları argümanlara çok az yer verir (s. 75-6, 117, 125-9, 143, 147-8). Bu hususun çalışmanın geliştirebilecek bir yönünü teşkil ettiği söylenebilir.

Çalışmanın hem takdiri hak eden hem de geliştirilmeye açık görünen bir başka yönü daha vardır. Zira Müellifin muhtelif başlıklar altında tasnif ederek Kur'an kıssalarına dair geniş bir literatür bilgisi vermesi takdire şayandır. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere yenilenmiş baskıda çalışmanın ilk hâline ait orijinalliği bozmak istemediğini belirten yazar, literatür bilgisi olarak zikrettiği eserlerin 1990 yılına kadar olan çalışmaları kapsadığını, 2019 yılına kadar bu konulara dair birçok çalışma yapıldığını ancak kitabın orijinalliğini bozması adına bunları ekmediğini belirtir (s. 43-50). Hâlbuki yeni baskıya bazı eklemeler yapıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla 1990'dan 2019'a kadarki çalışmaların, en azından önemli olanlarının zikredilmesi beklenirdi.

Eserde kaynak kullanımı açısından problemleri gözükken bazı örneklerle değinilmelidir. Bu anlamda tek örneğe rastlanılsa da yazar fikrine destek olarak "uydurma rivayetler"i içeren bir eserden⁴ nakilde bulunmuştur (s. 28-9). Ayrıca Hz. Peygamber'e nispetle aktarılan bir rivayette de dil kitabına atf yapılmıştır (s. 53). Bu bağlamda zikredilebilecek bir problem de -yazar ikincil literatürü asıl, klasik kaynakları da tali kaynak olarak konumlandığını

4 Bu eser, Aclûnî'nin *Keşfu'l-hafâ'sıdır*.

belirtse de- yazarın bir âyette geçen kelimenin âyete kattığı manayı incelerken herhangi bir klasik tefsire atıfta bulunmayıp sadece ikincil bir kaynağa işaret etmesidir (s. 209-23).

Çalışmanın güçlü sayılabilecek bazı tarafları bulunmaktadır. Ele alınan meselenin çok sayıda örneklerle desteklenmesi bunlardan biridir. Bu bağlamda yazar, teorik meseleleri örneklerle destekleyerek meramını okura güzelce aksettirmiştir. Yine bu doğrultuda takdiri hak eden bir tutum da yazarın kitabın neredeyse tamamında uyguladığı bir üslup olarak atıf yaptığı, işaret ettiği, değerlendirdiği ve tahlil ettiği bütün âyetlerin orijinal metinlerine yer vermesidir. Kimileri tarafından sadece meali verilen veya latin harfleriyle aktarılan âyetlerin, orijinallerinin verilmesi, okuyucunun meseleye daha iyi nüfuz etmesini sağlamaktadır.

Son olarak çalışmadaki kimi teknik hatalara, anlatım bozukluklarına ve düzeltilmesi gereken eksikliklere işaret edilebilir. Örneğin dipnotlarda sayılan sure isimleri karışık olarak verilir (s. 30). Bu noktada surelerin Mushaf sıralaması gözetilebilirdi. Ayrıca klasik kaynaklara az müracaat edilen bu araştırmada doğal olarak erken döneme ait isimler çok fazla zikredilmez. Bununla beraber İbn Abbas'ın zikredildiği ilk yerde vefat tarihi verilebilirdi (s. 28). İlave olarak eserde birtakım anlatım bozuklukları (s. 174, 197-8), yazım yanlışları ve bir de baskıdan kaynaklı hata dikkat çekmektedir (s. 191, 215, 290).

Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri adlı bu çalışma birtakım kusurlarına rağmen hem problematik hem de muhteva açısından Kur'an kıssalarını genel hatlarıyla sunan, faydalı bir giriş kitabı mahiyetindedir. Ancak başta da ifade edildiği üzere kitap başlığı ile muhtevası çok fazla örtüşmemektedir.